

ŽENSKA OGLAVLJA

NARODNI MUZEJ ZADAR — ETNOGRAFSKI ODJEL — 7-28. X 1982.

NARODNI MUZEJ - ZADAR

Odjel ZA DOKUMENTACIJU

Br. B-119

DINARSKO PODRUČJE

Jnventivnost se očituje u oblikovanju šarolikosti pojava i zbivanja, sličnih, raznolikih, ali međusobno povezanih u smislenu i sadržajem bogatu cjelinu. Rađa se iz iskustva zajednice i pojedinca, donoseći njihovu svjesnost i nesvjesnost. Tako je svaki predmet samosvojan, utihnuo u sebi i nabujao od sudara i mirenja s drugima.

Materijalni su predmeti zbog svoje opipljivosti dostupniji našem opažaju, a zbog igre motiva, tenhika, boja, koje se javljaju na njihovoj površini zanimljiviji našem oku.

Od čitavog bogatstva predmeta koji su bili dio života sjevernodalmatinskog seljaka (jadransko područje: otoci od Raba do Murtera i odgovarajući obalni pojas, te dinarsko: Velebitsko podgorje, Ravni kotari i Bukovica) odabrali smo ženska oglavlja zbog množine u kojoj su ostala sačuvana, privlačnosti ljepote motiva, kombinaciji boja, namjeni, prateći ih u vremenu i prostoru onoliko koliko to dopušta starost oglavlja kojima raspolažemo, sjećanje kazivačica, te pisani i drugi izvori. Prvo nam se nameće njihov estetski izraz, a zatim u njima vidimo ženu i sve izmjene njenog statusa koji oglavlja tako jasno ocrtavaju, otkrivamo odnos seoske sredine prema njoj, protkanost života magijom. Vodeći se svim ovim, možemo razlikovati oglavlja po dobi (djevojčica, djevojka, starija djevojka-udavača, udata žena, starija žena), radna i svečana (blagdanska), te oglavlja vezana uz određene ceremonije: rođenje, vjenčanje, smrt; promatramo ih u njihovu trajanju, mijenjanju i nestajanju, jer danas seoska djevojka i žena sve više nalazi svoj identitet u uniformnoj gradskoj kulturi. Nagli nanosi novoga oduvijek su dolazili s ratovima, a u tome I. i II. svjetski rat prednjače jer je u 20. st. ubrzan čitav kulturni hod.

Djevojčice su se češljale na **rogice**, tj. spojile bi lijevu i desnu pletenicu iznad uha s dvije straga, te bi dobivene dvije svezale u jednu. U pletenice je bila upletena **crljena** (crvena) **kurdela** (pamučna vrpca debljine 2—3 cm). Čim joj je dovoljno narasla kosa, djevojčica bi isplela jednu pletenicu, **perčin**, koji joj je padao **niz kršće** (niz leđa). U perčin je bila upletena crvena kurdela. Da bi pletenica bila deblja i ukrašenija, uz crvenu se obično stavlja i zelena i plava (ili žuta) kurdela. Starija djevojka bi u svečanim prilikama u pletenicu zatakla i šire kurdele, **pošte**, koje su slobodno padale niz **perčin**, a bile su najčešće u već navedenim bojama. Često bi djevojka uz **kurdele** ili **pošte** zatakla **upletnjake** ili bi **perčin** bio ukrašen samo **upletnjacima** (kurdelica ili koža na kojoj su bili našiveni **ilici**, polukuglasta aplikacija s dvije duguljaste rupice za prišivanje, najčešće srebrna legura, ili cvancike, ilik i napršnjak). Glavu je pokrivala stožastom kapom (poslije kapom ravnog tjemena) od crvene čohne — **crvenkapom**, koja se kupovala u Zadru i Šibeniku. U Zadru ih je još poslije rata radila povremeno obitelj Zrinski, a u Šibeniku je bila razgranata manufakturna proizvodnja Šime Matavulja. Kapa je bila cijela vezana ili samo po obodu i polovici crnim svilenim i pamučnim koncem, ukrašena polukružnim lisnatim i štapičastim oblicima, viticama, stiliziranim cvjetovima. Starije su djevojke, udavače, na čeonu dio kape stavljale po 3 **đule** (vunene rozete), jedan biser, paunovo pero, te cvancike po cijeloj kapi. Kapa ukrašena cvancikama zvala se **perla**. Količina cvancika ovisila je o imovnom stanju djevojke. Tako je status djevojke-udavače bio jako naglašen. Zbog važnosti, osjetljivosti i istaknutosti tog položaja jače su zle sile (zli pogledi) koje od djevojke udaljava biser i paunovo pero, koje je ujedno i simbol bračne vjernosti.

Crvenkapa stožastog oblika u dinarskom je području prisutna od ilirskih vremena, što dokazuje i japodska kapa s brončanim privjescima iz Like. Najstariji podatak o crvenkapi na području Dalmacije je Fortisov iz polovice 18. st. (Ivan Lovrić: »Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice«, Zagreb, 1948). Crvenkapa je znak djevičanstva, skerletna je i nose je sve djevojke zadarskog kraja i redovito sve djevojke grčkog obreda. Iz Fortisova opisa ne može se razabrati točan oblik kape. Opisuje je kao

Sl. 1. Djevojka iz Kistanja

kapu ukrašenu staklenim kuglicama u dva ili tri luka nad čelom, po sredini je polumjesec od kositra ili srebra. Na nju se stavlja paunovo pero i umjetno cvijeće u obliku dvaju rogova za koje iznad kape privezuju različite nizove od vrlo sitnih staklenih kuglica, a na rubu kape dvije su kopče s kojih vise tri srebrna lanca. Neke djevojke stavljaju na kapu i rubac. Zanimljiv je podatak da bi župnik djevojci koja je na lošem glasu javno skinuo s glave crvenu kapu, a zatim bi joj koji rodak odrezao kosu u znak sramote. Bez

ulaženja u točnost ovog podatka, on ipak pokazuje značenje crvene kape kao glavnog simbola djevojaštva. Slijedeći je izvor za ovu vrst ogavlja crtež djevojke iz Kistanja, polovica 19. st. (N. Zega, »Zbirka Nikole Arsenovića«, Narodna starina br. 5, Zagreb, 1923.), sl. 1. Djevojka nosi **perčin** koji se spušta niz leđa. Kako se na crtežu perčin utapa u sadaku, ne vidi se da li je ukrašen. Glava je pokrivena stožastom kapom. Nad zatiljkom je mala perjanica. Iz istog razdoblja je Kotarka sa stožastom kapom, novcima po cijeloj kapi i perom iznad zatiljka, čiju sliku donosi »Dalmazia iz djela Austro-ugarske monarhije«, Split, 1892. Ovo potvrđuju i dvije fotografije djevojaka iz Devrsaka u svakiđšnjem i svečanom ruhu, bez perjanice (V. Ardalić, »Bukovica«, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, IV, I polovica, Zagreb, 1899.), te fotografija skupine mladih djevojaka i momaka iz okolice Obrovca, oko 1900. (Iz fototeke Etnografskog odjela). Da su crvenkape znale biti jako kićene, govori i kazivanje slijepca Jovana Popovića iz Kistanja (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, XXV, sv. 1, 1921.). On uz nabranje sela ističe i karakteristike djevojaka toga sela, npr. **pulikape Vukšičkinje** (blizu Benkovca) — znači da su **pulije** (polukalotaste metalne aplikacije) bile glavni ukras kape; ili **kitikape vošivečke** (Ivoševci u Bukovici) koje su bile jako kićene, ali je ukras raznovrsniji. Stožastu kapu pratimo dalje na fotografiji familije iz Bukovice s konca 19. st. (N. Bruck-Auffenberg: »Dalmatien und seine Volkskunst«, Wien, 1911), fotografiji žene i djece iz Devrsaka (V. Ardalić, »Bukovica«, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, IV, I polovica), razglednicama K. Tončića-Sorinjskog i V. Meneghella Dinčića, koje prikazuju situaciju od 1900. do I. svjetskog rata, kada djevojke motaju pletenice i oko glave i dalje uplićući u njih kurdele i ostavljajući pošte da slobodno padaju. U to se vrijeme već pojavljuju i crvenkape s ravnim tjemnom. Na razglednicama između dva rata i dalje pratimo istu situaciju.

Nestajanje stožastog oblika crvenkape kao i same crvenkape te češljanje kose u dvije pletenice i motanje oko glave nije u dinarskom području istodobno. Tako u Velebitskom podgorju, koje je najviše vezano za jadransko područje, djevojke već s I. svjetskim ratom počinjnu nositi facole koji su najčešće u crvenoj boji sa šarama klasja, cvijeća, paunovog perja. **Vaco** (Velebitsko podgorje) se vezao sprijeda ili straga, a djevojke

su mogle ići i bez njega. Kosu su plele u dvije pletenice i motale oko glave na jadranski način. U Ravnim kotarima je između dva rata različita situacija. Djevojke se češljaju na jadranski način, ali u području koje gravitira jadranskom kosu pokrivaju facolom, istim kao u Velebitskom podgorju, dok u području koje gravitira dinarskom nose crvenkapu, ali najviše ravnog tjemena. Pletenice se i dalje ukrašavaju crvenom kurdelicom, a u svečanijim prilikama i s više kurdelica. Ukošnjaci se polako gube. Crvenkapa i perčin najdulje su se zadržali u Bukovici, do II. svjetskog rata, jer je ona najtješnje povezana s ostalim dinarskim područjem, ali i ovdje sve više prevladava crvenkapa sa ravnim tjemenom. Tek s II. svjetskim ratom djevojke počinju nositi isti facol kao u Ravnim kotarima i Velebitskom podgorju, ali pod njim prvo nose perčin, a tek kasnije češljaju kosu na jadranski način.

Mlade i udate žene uvijale su kosu od razdjeljka prema unutra do uha, te skupile u pletenice koje su padale na prsa. Ako su pletenice bile preduge, sprijeda bi ih pri kraju spojile kurdelicom, prebacile preko glave te pustile da padaju na prsa kao duple pletenice. U njih su uplitale **kitnjake**, **upletnjake**. Glavu su pokrivala kvadratnom maramom, **jašmak** u Velebitskom podgorju i Ravnim kotarima, a **povezača** i **okrug** u selima Ravnih kotara i Bukovice, u kojima je miješano stanovništvo. Srpsko stanovništvo tu vrstu oglavlja naziva **povezača**, a hrvatsko **okrug**. Nosi se presložena u trokut tako da je dio koji pada niz leđa ukrašen i dobro vidljiv. Izrađena je od debljeg ili tanjeg pamučnog platna (žutice, lana), vune, pamuka i svile (svilovez) i tvorničkog pamuka (bijeli jašmaci). Dimenzija su od 75x76 do 107x102 dok su bijeli jašmaci od 64x60—85x80. Izuzev bijelih jašmaka, ostale marame imaju vez izvezen u obliku biljnih grana, često biljni križ. Grana dominira na dijelu koji pada niz leđa, a sastoji se od vitica, romba s rozetama, kukama. Motivi su u širokom rasponu boja izvedeni u tenhici križića, pisanca, plosnog boda, zrnčanja. obameta, raspleta, čipke na batiće, tvorničke čipke. Uz granu je gotovo neizostavni dio oglavlja **mavez** (jedan ili dva), crvena pamučna tkanina, često ukrašen vezom, čipkom, brokatnom vrpcom; uz njega je i čipka, brokatne vrpce, rese od pamuka, raznobojne vunice, lana, svile, srmene rese sa šljokicama, itd. Bijeli jašmaci tvorničke su izrade (lansirano platno) u kutu vezeni bijelim pamukom, uz rubove vezenog kuta prišivena je bijela pamučna čipka ili tanko bijelo platno ili bijela

Sl. 2. Obitelj iz Ravnih kotara (Hrvati)

tvornička čipka na batiće. Vez je šupljika, ovijanac, plosni bod, zrnčanje, a okolo bijela platnena tvornička čipka ili čipka pletena na kukicu. Najmladi su, a njihov trag se zadržao do danas.

Najstariji je podatak o jašmaku, druga polovica 19. st. («Die Serben an der Adria», 1878.) crtež bijelog jašmaka s crvenim **mavezom** i čipkom. Otkriva gotovo polovicu glave tako da je razdjeljak dobro vidljiv što je karakteristika ženskog oglavlja u čitavom dinarskom prostoru sjeverne Dalmacije. Pod bradom je **zaspunjen**, a krajevi slobodno padaju. Isti ovakav jašmak pratimo

Sl. 3. Srпкиnja iz Bukovice

i na koncu 19. st. (obitelj iz Bukovice, N. Bruck-Auffenberg: »Dalmatien und seine Volkskunst«), na razglednicama M. Dinčića i K. Tončić-Sorinjskog između 1900. do I. svjetskog rata, sl. 2, te na razglednicama između dvaju ratova.

Mlada je glavu pokrivala **jašmakom**, **okrugom**, **povezačom** i to tako da bi maramu sasvim nadvila nad lice, a krajevi su slobodno padali. Takav jašmak, okrug, zvaao se kod Hrvata **zakokućeni**, a kod Srba **mladov-**

ska povezača. U roglju koji pada na leđa bila je izvezena velika grana, rub ukrašen mavezom, svilenim ili vunanim, pamučnim resama, čipkom. Povezače su imale srmene rese po kojima su bili **ljuštrini**, šljokice. Za tu bi se priliku mavez okitio kraćim crvenim, žutim, zelenim, plavim kurdelicama, koje su s njega slobodno padale. Nastojalo se da ogjavlje mlade bude što kićenije. U Pridrazi je mlada na jašmak na zatiljku objesila **sinđir** (lanac s nekoliko staklenih kuglica), od uha do uha, koji se u Kruševu naziva **primetača** i nema privjesaka. Ne zna se točno koliko je vremena mlada nosila takav jašmak, okrug, povezaču, jer se naši podaci odnose na vrijeme od početka stoljeća do II. svjetskog rata. U Bukovici je mlada nosila takvo ogjavlje od 3 mjeseca do godine dana, a u Ravnim kotarima, i to samo u onim dijelovima gdje kao djevojka nosi crvenkapu, **zakokućen** jašmak nosi samo za vrijeme svadbe i to nakon I. svjetskog rata sve rjeđe. Dio Ravnih kotara koji je oslonjeniji na jadransko područje već u to vrijeme prihvaća krunu kakva se nosi u jadranskom području (kolut od žice s umjetnim cvijećem, na koji se pričvrstila maramica na koju bi se badačicama učvrstile zelene, crvene, modre **fjoke**, petlje, i kurdele.) Jedino je mlada samo dan-dva nosila spuštene pletenice, dok se u Velebitskom podgorju već vjenčala s pletenicama oko glave.

Fortis spominje da su žene u pletenice koje su spuštale na grudi uplitale različite medalje ili nakit koji su kao djevojke nosile na kapi. Stavile su ga na svilene vrpčice i nosile do poroda. Ako u vremenu od 3 godine žena ne bi rodila, skinula bi te znakove. Po sjećanju žena u Kruševu i Vrani žene su u pletenice uplitale **košćice** (kauri pužice), koje su bile magija za izazivanje plodnosti, dok su u Zelengradu **košćice** od bakalara pričvršćene uz talire. Vjerojatno je proširenost ovih košćica bila veća, ali davnija, te se pomalo i zaboravila. Kad žene rode prvo dijete, prestaju nositi **ukošnjake** i nose manje kićeni **jašmak**, **povezaču**. Svečanija ogjavlja bila su kićenija, ali je opet presudnu ulogu igrala dob žene. Između srpskih i hrvatskih ogjavlja postojale su neke razlike u boji, ukrasu, načinu vezanja. **Povezače** (srpska) su u tamnijim tonovima, dok su **jašmaci** i **okruge** (hrvatska) svijetlijih tonova; svečane povezače su sa srmom i šljokicama koje su rjeđe na jašmacima i okrugama; za svečanost bi roglji povezače slobodno padali, dok bi se **jašmaci**, **okruge** **zaspunjili** pod bradom badačicom, a krajevi bi se spojili **špijdom**, ukrasnom

iglom, ili bi slobodno padali. Radna povezača učvrstila se uticanjem lijevog roglja na desnu stranu povezače i obratno (sl. 3.). Radni bi se **jašmak (okrug)** pod bradom zaspunji, a krajevi bi se svezali i prebacili preko glave.

U žalosti se u kosi nosila tamnija **kurdelica** (bilo koja osim crvene), a na **povezaču, okrug, jašmak** bi se umjesto crvenog maveza znala staviti crna, a katkad i zelena kurdela. Žalilo se od jedne do tri godine, najduže za mužem. Fortis navodi da su žene kod pogreba greble lice i skubile kosu te bi glavu tada pokrile crnim ili modrim rupcima. U Ravnim kotarima žene su u znak iskrenog žaljenja raspustile kosu ili pletenicu 8 dana, a nakon toga bi godinu dana nosile crni ili modri jašmak. Dok je u kući bio mrtvac, kosa se nije smjela češljati jer bi mogla ostati mrtva ili otpasti. Raspuštena je kosa znak tuge, ali je također bila vezana i uz tajanstveno, neobjašnjivo, npr. u Bukovici za **more** (stare i zlobne djevojčure).

Kratko vrijeme nakon II. svjetskog rata djevojke nose razne šarene marame, postupno ih napuštajući. Starije žene nose bijele **jašmake, okruge, povezače** mnogo manjih dimenzija, bez ukrasa, s kupovnom čipkom na obodu. **Povezače** žene i dalje vežu na isti način, dok se **okrug** zaspunji pod bradom badačicom, a krajevi svežu u čvor.

JADRANSKO PODRUČJE

Čim bi djevojčici porasla kosa, majka bi joj po sredini glave (uzduž i poprijeko) učinila stazu, **razred, razduljak, škrimu**. Sprijeda bi na lijevoj i desnoj strani glave splela po jednu pletenicu koju bi spojila s odgovarajućom na zatiljku, a dobivene dvije bi svezala u jednu. Ova se frizura zvala **na rogljice**. Drugi je (noviji) način da se kosa sprijeda i straga splete u jednu pletenicu, te da se obje pletenice po sredini glave vežu **kurdelom** (pamučna vrpca), tzv. **kin-kin**. Djevojke i žene su po sredini glave napravile **razred, razduljak, škrimu**, kosu otraga splele u dvije pletenice, koje su omotale oko glave jednom ili dvaput, ovisno o duljini pletenica. U pletenice su se često uplitala ponajviše crvene, žute, zelene, modre, vrpce širine 2—3 cm, najčešće zvane **kurdele**. Za radni su dan bile od običnog platna, a za svečane prilike svilene. One su ukrašavale i podebljale pletenicu ako je kosa bila tanka. Kurdela je često u

čeonom dijelu bila pojačana vatom kako bi bila deblja. Glavu djevojaka i žena pokrivala je pokrivača, koja bi se zbog laganog ovijanja oko glave morala za pletenice učvrstiti **badačom, batotkom, bačenkom**, iglom s glavicom u obliku pupoljka, cvijeta, pjeticla, dvoglavog orla, strijelca, itd. **Pokrivača** je uži dulji rubac duljine od 80—150 cm, najčešće 120—140, olipska 170—190, širine 30—40, olipska 70—90. Prirodne je boje, izrađena od lanenog i pamučnog platna ili pamučne tvorničke tkanine, konca, čipke, svile (svilovez). Ukrašen je izvezen vezom u tehnici plosnog boda, ovijanica, lančanca, zrnčanja, šivane čipke, čipke na batiće, raspleta, šupljike, sve na lansiranom platnu. Najčešći su ukras zvjezdice, dijagonalni križevi, cik-cak, kvadrati s upisanim krugom i rozetom, valovite pruge sa stiliziranim listom na stapci, nazupčane rozete poput kola, niz lisnatih oblika štapića. Paška **pokrivaca** je na krajevima bila ukrašena šivanom paškom čipkom i čipkom na batiće.

Pokrivača se najčešće nosila tako da bi se lagano omatala oko glave, privezala otraga, a desni kraj je padao na prsa (sl. 4.). Ispod nje su se vidjele pletenice. Paška **pokrivaca** vezivala se tako da se položi na tjeme, na zatiljku se svaka strana podiže do iznad čela i prebacuje na suprotnu stranu (sl. 5.), dok o nošenju **pokrivace** kao prevjesa doznajemo s portala paške crkve iz 16. st. Olipski način je bio kompliciraniji: lijeva strana pokrivače je prekrila glavu i slobodno padala na leđa, dok bi se desni kraj ufrkao ili presložio u **lub**, koji bi se penjao počevši od desne strane zatiljka na lijevu i desnu stranu čela, spuštajući se na lijevi zatiljak, gdje bi se kraj zavezao (sl. 6.—13.)

Uz naziv **pokrivača** (Iž, Betina — otok Murter) sreću se i drugi nazivi: **pokrivačica** (Sali), **pokrivaca** (Pag), **pokrvača** (Pirovac, Žman, Dugi otok, Kraj, otok Pašman), **pokrvača** ili **pokravača** (Olib), **pokrovača** (Tkon), **pantarača** (Sali, Dugi otok), **povezača** (Pakoštane), **jačmak** (Veli Iž), **jašmak** (Banj, otok Pašman, Vrgada, Savar — Dugi otok). Nazivi **povezača, jačmak** i **jašmak** su nazivi za kvadratne dinarske marame. U Gornjim Petračanima, Poveljani i Vlašićima na otoku Pagu **jašmak** označava kvadratnu maramu. Proširenost ovih naziva govori o dinarskim utjecajima u jadranskom području nastalim za vrijeme migracija u doba turskih navela. Oslanjajući se na podatke o pokrivači u literaturi, možemo je pratiti od 14—20. st. Najstarija sačuvana na ovom području je lanena **pokrivača** sa zlatovezom iz druge polovice 14. st., a nalazi se u raki sv. Šime u

Sl. 4. Otočanka iz okolice Zadra

Zadru (Marijana Gušić: »Profani tekstil u raki sv. Šimuna u Zadru«, Radovi Instituta J. A. u Zadru, 1965.). Kao ornamenat na njoj se pojavljuje lik kralja i kraljice na oba kraja pokrivače. Po motivu i zlatovezu zaključuje se da je pokrivača pripadala nekoj bogatijoj osobi. Uz nju su još dvije, također lanene, jedna iz 16. a druga iz 17. st., prva ukrašena stiliziranim pticama na krajevima, izrađena u svili, i druga s biljnim i životinjskim motivima izvezenim u svili. Na portalu crkve u

Pagu (16. st.), ovjekovječena je Pažanka s pokrivačem kao laganim prevjesom. Iz istog je vremena i platnena pokrivača sa Velog lža, koja je padala niz obraze, a zvala se **jačmak** (Vladislav Cvitanović: »Nekadanji svadbeni običaji na otoku lžu«, Zagreb, 1964.). Slična ovoj je **pokrivača** koju nosi mlada na uljanoj slici sa Silbe, 18. st. (vlasništvo Narodnog muzeja u Zadru) kao i ogavlje udovice na zavjetnoj slici Gospe od Zečeva u kapeli ninske župne crkve (najkasnije početak 19. st.). Osim što se nosila kao prevjes **pokrivača** se lagano omatala oko glave, vezala otraga, a desni kraj je padao na prsa. Tako se, npr. na Velom lžu u 16. st. uz jačmak nosila i ovakva svilena pokrivača. Slična svilenoj iškoj pokrivači je i **bošća**, kako je naziva Fortis, iz druge polovice 18. st., a nosile su je žene zadarskog otočja. To potvrđuje i **pokrivača** u nošnji iz Sutomišćice, druga polovica 19. st. Iz istog je vremena i podatak da žene u Primorju i po otocima idu gologlave, ili, još češće, oko glave zamataju bijeli rubac (»Dalmazia iz djela Austro-ugarske monarhije«, 1892.). Pokrivača poput duljeg ručnika, na oba kraja ukrašena raspletom i kupovnom čipkom, iz Novalje na Pagu, s konca stoljeća, dokaz je kontinuiteta ove vrste ženskog ogavlja (Dr. Božidar Širola: »Novalja na Pagu«, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena XXXI, sv. 2, Zagreb, 1938.).

Prilikom udaje djevojka je u kosu uplitala široke, najčešće crvene i zelene svilene kurdele, tzv. **pošte**. Na glavu bi stavila kolut žice različito omotan: npr. mirtom i vunom, opšiven crvenom pamučnom tkaninom (**kruna od vinčanja**, inv. br. 1880, otok Olib); ili su na žici petlje od meke vunice raznih boja (**venac na fjoke** — petlje, inv. br. 2675 A iz Jezera, otok Murter); ili je ispletena od više **perlica** (umjetnih cjetova) i bobica razne boje na koje su se nadovezivale svilene kurdele (Veli lž, druga polovica 19. st., podatak don V. Cvitanovića). Prostor unutar koluta ispunjen je jednakim crvenim i zelenim vrpčama koje padaju i preko koluta. Na kolutu su bile petlje, najčešće u crvenoj i zelenoj boji. Kruna se na čelu pričvrstila o pletenice **batačama**, **batotkama**, srebrnim iglama s filigranski izrađenim glavama. Na žici, na kojoj su petlje od meke vunice, na čeonom su dijelu i zatiljku po dva svilena **fjoka** (petlje) koji se produžuju u vrpce (Jezera). U ogavlju mlade prevladavale su crvena i zelena boja kurdela jer su to boje rasta, napretka, mladosti, zdravlja, koje se tako prenosi i na mladu. Krune nestaju na koncu 19. st. i zamjenjuje ih kupovni vijenac. Negdje, npr. u Banju na otoku Paš-

manu, još u polovici 19. st. nepoštenu se djevojka udavala u **mahrami**, »više dugoj nego širokoj, tamnoplave boje, sa kukuljem koji je završavao roščićem na kojem je bio cvijet i pero« (opis žene iz Banja).

Oglavljije djevojke i žene nije se mnogo razlikovalo. Kosa je bila počešljana na isti način, samo je žena u kosu uplitala tamniju kurdelu i nosila je manje ukrašenu pokrivaču. Djevojka je znala biti i bez pokrivače. Žena je kao ukras stavljala zlatne **rećine**, naušnice u obliku koluta, polumjeseca s tri krušvice, na **skaline** (nazubljeni kolut), s privjeskom na kojem je bio neki kamen i slično. Za rad su se nosile starije i iznošenije pokrivače s manje ukrasa.

U žalosti se **pokrivača črvila**, **tangala**, bojila. Jase-nova se kora npr. močila 20 dana u moru i onda kuhala (Tkon), ili bi se pokrivača **tangala** tako da se zaronila u hladnu rastopinu zemlje crljenice i ostavila neko vrijeme da se boja prihvati za laneno platno (Olib) i nosila bi se obično do ponovne udaje. Dešavalo se (Tkon) da se žena u žalosti ne bi češljala pa bi je ostrigli. Djevojke i žene u Tkonu nosile su u žalosti crnu **pokrovaču** preko koje je bio crni **plet**, koji bi se navukao na lice. Zimi su se djevojke i žene ogrnule **haljem** (crni sukneni haljetak koji je pokrivač i lice). Dr. Đurđica Petrović u svom radu »Prilog proučavanju kulturnog kontinuiteta u materijalnoj kulturi jadranskog područja«, Fiskovićev zbornik I, Split, 1980, iznosi podatak da se u početku prošlog stoljeća, kada je Vuk Karadžić skupljao podatke po Dalmaciji za svoj Rječnik, **rakno**, koje je poslije zamijenio **pled**, u Kaštelima nalazilo isključivo kao ogrtač-pokrivača udovica u kasnoj životnoj dobi, polako se gubeći. Ako bi se za tkonski plet našle potvrde o njemu i drugdje na području sjeverne Dalmacije, mogla bi se, možda, ova konstatacija proširiti i na područje sjeverne Dalmacije.

Na koncu 19. st. pokrivače sve više zamjenjuju **facoli**, koje nose i djevojke i žene. To su kvadratne marame, 65—80 cm, s razlikom u stranicama najviše nekoliko cm. Različito se nazivaju: **facol** (Novigrad, Tjesno, otok Murter, Soline, Dugi otok), **hacol** (Betina, otok Murter), **vacol** (Vir), **faco** (Iž, Kali, Tkon, Sestrunj), **haco** (Banj, Iž), **vaco** (Starigrad), **šudar** (Betina, otok Murter).

Facoli su od tvorničkog pamuka, vunice, platna, svilenog brokata, najčešće vinovocrveni, čokoladnosmeđi, žuti, modri, a najčešći su ukras cvjetovi, listovi, cvjetne grančice, žitno klasje i paunova pera. U početku

Sl. 5. Paškinje u pokrivačama

su se vezali **pod bradu** i kosa se sprijeda vidjela. Pri radu su se vezali straga (**zabodulili**) ili bi se krajevi podigli na tjeme. Djevojke i mlade žene ubrzo i u sve-

čanijim prilikama vežu faco otraga. Razlika između djevojačkih i ženskih facola bila je jedino u tamnijoj boji facola kod žena. Djevojački facoli su svjetlijih boja, najčešće s biljnim ukrasom, a između dva rata djevojke počinju nositi facole s paunovim perjem koje ih štiti od zlih pogleda i osigurava bračnu vjernost.

U žalosti je faco crni ili tamniji i veže se pod bradu.

S drugim svjetskim ratom nestaje i nošenje facola, koji se kao trag prošlosti vidi još samo na starijim ženama.

Između jadranskog područja oslonjenog na Italiju, odnosno na čitav Mediteran, i dinarskog, koje je bilo pod stalnim utjecajem dinarskog područja u širem smislu, postojale su stalne veze prekidane jedino za vrijeme turskih ratova (16.—17. st.). Tu vezu potvrđuju npr. dinarski tipovi oglavlja i dinarski nazivi za jadranska oglavlja, koščice (kauri pužići) koji su iz Afrike stizali na Jadran i dalje u unutrašnjost, svilovez na dinarskim oglavljima. U samom oglavlju također su postojale sličnosti između ova dva područja: razdjeljak po sredini glave, uže vrpce koje su se uplitale u pletenice za radni dan i šire (obično svilene) za svečane prilike, ista boja vrpce, biljni ukras koji je na pokrivačama u istom ritmu s ostalim ukrasima, kod dinarskog oglavlja postaje glavni nosilac ukrasa, pranje kose u lukšiji i mazanje maslinovim uljem te vjerovanje da je kosa na dobrom čeljadetu meka, a na lošem oštra.

Prvi svjetski rat najavio je zbližavanje ovih područja, npr. crvenim facolima s paunovim perjem, klasjem i cvjetnim motivima. Napuštanje crvenkape, motanje pletenica oko glave, nošenje facola, označava prevladavanje jadranskog tipa oglavlja.

Danas, međutim, oglavlja gube svoj regionalni značaj, svoja prijašnja statusna određenja, dobivajući nova s kojima se tek upoznajemo.

KATALOG

Kratice: Vel. = veličina
Vis. = visina
D. = dužina
Dat. = datiranje
Pr. = promjer
Pol. = polovina

DINARSKO PODRUČJE

DJEVOJAČKO OGLAVLJE

1. CURSKA KAPA, Žegar, inv. br. 2512
Plitka djevojačka crvenkapa od crvene čohe, ravnog tjemena, vezena crnim koncem, ukrašena metalnim pucem, vunanim rozetama, kratkim šarenim perima i kitama od crne svile.
Pr. tjemena: 19 cm. Dat. 20. st.
Uz cursku kapu je izloženo i paunovo pero.

KVADRATNE DJEVOJAČKE MARAME PRESLOŽENE U TROKUT

- Prosječna vel. cca 72x76. Dat. iza I. svjetskog rata
2. VACO, Pridraga, inv. br. 2423, s paunovim perima
 3. FACOL, Nadin, inv. br. 1581, biljni ornament
 4. POVEZAČA, Žegar — Komazeci, inv. br. 2357/E
Bijela. Dat. iza II. svjetskog rata.

UKRASI DJEVOJAČKE PLETENICE

5. KURDELE, Pridraga, inv. br. 660/B, C, E
Šarene svilene vrpce.
Prosječna vel. 150x5. Dat. konac 19. st.
6. KITNJAK, Gorica, inv. br. 525/A
Kožni remenčić s apliciranim metalnim ukrasima.
D. 26 cm. Dat. konac 19. st.

ŽENSKA OGLAVLJA

Kvadratne marame za glavu, preklopljene u trokut. Kut koji pada na leđa ukrašen motivom vezanih cvjetnih grana, a uz rubove vezanog kuta prišiven trak crvenog platna, mavez.

JAŠMACI — marame Hrvatica:

- Laneno platno vezeno šarenim svilovezom
Prosječna vel. 90x90 — 98x98. Dat. II. pol. 19. st.
- 7.—8. JAŠMAK, sjeverna Dalmacija, inv. br. 32 i 33
 9. JAŠMAK, Zadar — okolica, inv. br. 54
 - Pamučno platno vezeno šarenim svilovezom
Vel. 77x79 — 91x92. Dat. konac 19. st.
 10. JAŠMAK, Buković, inv. br. 52
 11. JAŠMAK, okolica Benkovca, inv. br. 792
 - Pamučno platno vezeno šarenom vunom
Vel. 74x79 — 84x85. Dat. konac 19. st. — I. svj. rata
 - 12.—13. JAŠMAK, Pridraga, inv. br. 1044 i 1045
 14. JAŠMAK, Raštevčić, inv. br. 914
 15. JAŠMAK, Lisičić, inv. br. 1652
 - Pamučno platno vezeno šarenom vunom i crnim ili bijelim pamukom
Vel. 75x76 — 117x110. Dat. konac 19. st.
 - 16.—17. JAŠMAK, Pridraga, inv. br. 655—656
 18. JAŠMAK, Buković, inv. br. 50
 19. JAŠMAK, Galovci, inv. br. 503
 20. JAŠMAK, Gorica, inv. br. 511
 21. JAŠMAK, Škarbnja, inv. br. 887
 - Pamučno platno vezeno bijelim pamukom
 22. JAŠMAK, Crno, inv. br. 1780
Vel. 82x75. Dat. konac 19. st.

POVEZAČE — marame Srpkinja:

- 23.—24. POVEZAČA, Donje Biljane, inv. br. 1070 i 987
Cvjetne grane izvezene šarenom vunom na bijelom platnu.
Vel. 82x85 — 90x87. Dat. početak 20. st.

OKRUGA — marama Hrvaticice u miješanim selima (hrvatsko i srpsko stanovništvo)

25. OKRUGA, Krković, inv. br. 2247
Na bijelom platnu cvjetna grana vezena šarenom vunom.
Vel. 83x81. Dat. početak 20. st.

UKRASI ŽENSKOG OGLAVLJA

26. SINDŽIR za jašmak, Pridraga, inv. br. 713
Plosni mjedeni lančić sa staklenim perlicama i novčićem.
D. 78 cm. Dat. konac 19. st.

27. KITNJACI, Gorica, inv. br. 523
Privjesci za pletenice. Kožni remenčići s apliciranim metalnim ukrasima.
D. 119 cm. Dat. 19. st.

JADRANSKO PODRUČJE

STARIJA DJEVOJAČKA I ŽENSKA OGLAVLJA

- POKRIVAČE, uži dulji rupci, na krajevima ukrašeni vezom i čipkom.
28. MARAMA, Filipjakov, inv. br. 739
Na oba kraja i po sredini lanenog platna biljno-geometrijski motiv izvezen šarenom svilom.
- 29.—30. MARAMA, Novigrad, inv. br. 737. i 738.
Na oba kraja pamučnog platna tvornička čipka i čipka na batiće.
28.—30. Vel. 129x41 — 155x33. Dat. konac 19. st.
31. POKRIVAČICA, Sali, inv. br. 2681
Bijeli til sa svilenim resama.
Vel. 114x60. Dat. 20. st.

PAŠKE POKRIVACE

- Rub: šivana čipka i vez, šivana čipka i čipka na batiće
Vel. 143x39,8 — 146x46. Dat. konac 19. st.
- 32.—33. Inv. br. 1820 i 404, pamučna tkanina
- 34.—35. Inv. br. 1819 i 401, pamučna karirana tkanina

OLIPSKE POKRAVAČE

36. Svečana pokrivača, Inv. br. 1859
Lanena, s dvobojnom svilom, čipkom na batiće i resama.
Vel. 183x73 (bez čipke). Dat. konac 19. st.
Uz pokrivaču crveni upletnjak za pletenice, **kude**, inv. br. 1881 A.
37. Udovička pokrivača, inv. br. 1856
Pamučna tkanina obojena u zemlji crljenici razmučenoj u vodi.
Uz nju crno kude, inv. br. 1882.

UKRASI PLETENICA

38. Svilene vrpce, KURDELE, Jezera, o. Murter, inv. br. 2675/B2 i Posedarje, inv. br. 130
Vel. 209x8 i 120x7,5. Dat. 20. st.

DINARSKI UTJECAJI NA JADRANSKOM PODRUČJU

— Po nazivu

39. JAČMAK, Veli Iž, inv. br. 845
Platnena pokrivača s tvorničkom čipkom.
Vel. 156x34. Dat. 20. st.
40. POVEZAČA, Pakoštane, inv. br. 666/A
Pamučna pokrivača, vez pamučnim koncem.
Vel. 143x41. Dat. konac 19. st.
- Po obliku, nazivu
41. MARAMA, Diklo, inv. br. 425
Na pamučnom platnu cvjetni križ izvezen bijelim pamukom.
Vel. 90x90. Dat. II. pol. 19. st.
- Po nazivu i obliku
42. JAŠMAK, Poveljana, otok Pag, inv. br. 1404
Na kvadratnom pamučnom platnu stilizirana mala cvjetna grana vezena šarenom vunom.
Vel. 74x74. Dat. konac 19. st.

OGLAVLJE MLADE

43. KRUNA OD VINČANJA, Olib, inv. br. 1880
Kolot žice, krug prekriven zelenim i crvenim širim vrpčama, a s nutarnje strane koluta filigranske igle pribadače.
Pr. 25 cm. D. vrpce 30 cm. Dat. 20. st.
44. VENAC ZA FJOKE, Jezera, otok Murter, inv. br. 2675/A
Kolot žice s petljama od šarene vune, pamuka i svile te šarenim svilenim vrpčama.
D. vrpce 132 i 21 cm. Dat. 20. st.
45. NAKIT
ŠKATULA ZA ZLATO, Veli Iž, inv. br. 1172
Ovalna drvena kutija šareno obojena.
BADAČE — ukrasne igle, mjed ili srebrni filigran, oblik glavice, cvijeta i srca.
BATOTKA, Olib, inv. br. 1879
BADAČA, Gorica, inv. br. 519
BATAČA, Veli Iž, inv. br. 1246
Par pozlaćenih ženskih naušnica s tri batića,
RECINI, Diklo, inv. br. 411

NOVIJE KVADRATNE MARAME

- Vel. 72x71 — 83x80. Dat. 20. st.
46. FACO, Soline, Dugi otok, inv. br. 755
Vunena tkanina sa stiliziranim biljnim uzorkom.
47. FACOL, Novigrad, inv. br. 1342
Tamnija svila na kvadratiće

48. FACOL, Tijesno, otok Murter, inv. br. 711/F
Svileni brokat na cvjetni uzorak.
49. FACOL, Veli Iž, inv. br. 1157
Vunena tkanina sa stiliziranim biljnim uzorkom.

FOTOGRAFIJE

50. Grupa mladih ljudi, okolica Obrovca
51. Starica sa jašmakom, Škabrnje
52. Žene sa jašmakom i facolom, Škabrnje
53. Otočanka u pokrivači
54. Paškinja u pokrivači
55. Olipke u pokrivačama
56. Mladenka sa Silbe
57. Silbljanke u facolu i šeširu
- Fotografije broj: 50, 51, 52, 56 i 57 iz fototeke Etnografskog odjela Narodnog muzeja — Zadar.
- 53 — iz mape »Costumi dalmati«, izdanje Battara, Zadar, početak 20. st.;
- 54 — iz mape »Serben an der Adria«, Leipzig — Wien, 1870.
- 55 — snimio prof. dr. M. Gavazzi, 1929.

CRTEŽI

- 58.—61. Od stožaste do ravne crvenkape
62. Svečana povezača Srпкиnje
63. Svečani jašmak Hrvatice
64. Radna povezača Srпкиnje
- 65.—68. Vezanje radnog jašmaka Hrvatice
69. Jadransko češljanje
- 70.—77. Vezanje olipske pokrivače
- 78.—81. Vezanje paške pokrivače
- Crteži broj 69. i 78.—81. rađeni po crtežima iz mape: Greta Turković — Marijana Gušić: »Starinsko žensko oglavlje u hrvatskoj narodnoj nošnji«, Zagreb, 1974.

FOTOGRAFIJE U KATALOGU

- 1 — Nikola Zega: »Zbirka Nikole Arsenovića«, Narodna starina br. 5, Zagreb, 1923;
- 2 — razglednica, početak 20. stoljeća;
- 3 — crtež Meneghella — Dinčića, početak 20. stoljeća;
- 4 — iz mape »Costumi dalmati«, izdanje Battara, Zadar, početak 20. stoljeća;
- 5 — iz mape »Serben an der Adria«, Leipzig — Wien, 1870.
- 6 — po skicama i fotografijama građe Etnografskog odjela.

Naslovna strana

JAŠMAK (detalj), Pridraga, inv. br. 656

Stražnja strana

MARAMA (detalj), Filipjakov, inv. br. 739

Obrada teme postava i katalog:
Jasenska Lulić

Stručni suradnik i savjetnik:
Olga Oštrić

Crteži:
akad. slikar Zdenko Venturini

Fotografije:
Antun Travirka

Lektor:
Julije Derossi

Tehnički suradnik na izložbi:
Marko Opačić

Izdavač: Narodni muzej Zadar

Tisak: »Narodni list« Zadar, 1982.

Naklada: 500 primjeraka

